

תוכן העניינים

יא	פתח דבר מאת חדרה בן-ישראל
1	הקדמה
7	פרק ראשון: משאלות לב
37	פרק שני: היסטוריה וירטואלית
69	פרק שלישי: עתיד בדיוני
96	פרק רביעי: עולמות אפשריים
129	ביבליוגרפיה
138	מפתח

הקדמה

ספר קצר זה הוא מסה על השימוש בתיאור נוגד־מציאות במחקר ובכתיבה ההיסטורית. בתיאורים "נוגד־מציאות" כוונתי לגרסאות חלופיות של העבר, שבהן שינוי אחד בציר הזמן מוביל לתוצאה אחרת מזאת שאנחנו יודעים שאכן התרחשה. בפרקים הבאים אני דן באריכות בדוגמאות הכוללות את מה שהיה קורה אילו בריטניה לא הצטרפה למלחמת העולם הראשונה, אלא עמדה מהצד כמדינה נייטרלית; מה הייתה עשויה להיות התוצאה אילו חתמה בריטניה על הסכם שלום נפרד עם גרמניה הנאצית ב־1940 או 1941; או כיצד היו הבריטים מתנהגים אילו הפסידו בקרב על בריטניה וכוחות הצבא של הרייך השלישי של היטלר היו כובשים את האי ומשתלטים עליו. הפרק הפותח סוקר את ההתפתחות של היסטוריה נוגד־מציאות מראשיתה במאה התשע־עשרה ומנסה להסביר את תחייתה ואת הפופולריות שלה, בייחוד בבריטניה ובארצות הברית בשנות התשעים של המאה שעברה ובשנות האלפיים. הפרק השני בוחן את הטיעונים בעד ונגד השימוש בנוגד־מציאות, ודן בכמה מן התרומות העיקריות לסוגה זו ומשמעותן בנוגע למה שרבים מהמחברים מכנים דטרמיניזם היסטורי. הפרק השלישי בוחן את מגוון הדרכים שבהן היסטוריונים וסופרים המציאו מחדש את העבר למטרותיהם, לרבות יצירה של היסטוריות מקבילות "חלופיות" והצגות דמיוניות של העתיד המבוססות על השינויים שהוכנסו לעבר. בפרק הרביעי והאחרון ניסיתי לחבר את כל הדברים ולהגיע למסקנה כלשהי בנוגע לשאלה אם נוגד־מציאות הם כלי מועיל להיסטוריון, ואם כן – באילו אופנים, באיזו מידה ובאילו מגבלות. התחלתי להתעניין בנוגד־מציאות ב־1998, כשהשתתפתי בדיון טלוויזיוני בבי.בי.סי בתוכנית "שיחת ספר של רובין דיי" (Robin Day's Book Talk) עם אנטוניה פרייזר ונייל פרגוסון, שפרסם אז את ספרו פורץ הדרך בתחום, היסטוריה וירטואלית (*Virtual History*). הספר שלי, להגנת ההיסטוריה (*In Defence of History*), יצא אז אף הוא לאור, והרעיון של היסטוריה

נוגדת-מציאות עוררה בצורה חדשה את שאלות היסוד בדבר הגבולות שבין עובדה לכדיה, שבהם דנתי באותו ספר. לכן, כשהוזמנתי לשאת את הרצאת באטרפילד באוניברסיטת קווינס בבלפסט באוקטובר 2002, זו נראתה לי הזדמנות טובה להתמודד עם השאלות הללו באריכות רבה יותר. גרסה ערוכה של הרצאה זו התפרסמה בכותרת "לספר את הדברים כפי שלא היו" ("Telling It Like it Wasn't") בכתב העת *BBC History Magazine* מספר 2 (2002), עמ' 2-4; ואחר כך, על פי בקשה, התפרסמה שוב בכתב העת *Historically Speaking*, גיליון 5/4 (מארס 2004) ועוררה דיון ארוך, שעליו הגבתי באותו גיליון (עמ' 28-31); חילופי הדברים הללו הודפסו מחדש בספרו של דונלד א' ירסה (Donald A. Yerxa, *Recent Themes in Historical Thinking: Historians in Conversation*, Columbus SC: University of Carolina Press, 2008), עמ' 120-130.

תגובתם של ג'פרי פרקר ושל פיליפ טטלוק באותו גיליון של *Historically Speaking*, והטיעונים המפורטים יותר שהציגו בהקדמה ובסיכום לקובץ בעריכתם, **פירוק המערב** (*Unmaking the West*), שפורסם שנתיים מאוחר יותר, גרמו לי להבין כי עלי לחשוב מחדש על תגובתי הראשונית, תגובה אלרגית במידת מה, לטענות של התומכים בנוגדי-מציאות; הופעת תרומות נוספות לסוגה זו בשנים הבאות העמיקה בי את הצורך לבחון את הנושא מחדש. יתר על כן: יש כיום כמה וכמה דיונים תאורטיים ורפלקטיביים על הבעיות שמעוררת ההיסטוריה נוגדת-המציאות, שנעים בתוכם בין ביקורת חריפה להצדקה זהירה. אלה סייעו להעלות את הוויכוח לרמה חדשה. לפיכך, כאשר התבקשתי על ידי החברה ההיסטורית הישראלית, גוף עצמאי שפועל מאז שנות השלושים של המאה העשרים, לשאת את הרצאות במת ירושלים להיסטוריה על שם מנחם שטרן לשנת 2013 על נושא היסטורי כלשהו בדגש על היבטים מתודיים ותאורטיים, שמחתי להזדמנות לבחון מחדש ולעומק את הנושא של נוגדי-מציאות. הספר שלפניכם הוא התוצאה. הוא מוסר את ההרצאות פחות או יותר כפי שניתנו, למעט פרקים 3 ו-4, שבהרצאות מוזגו יחד וקוצרו כדי להוות את ההרצאה השלישית והאחרונה. כמו כן הוספתי לטקסט מעט נתונים וטיעונים.

אני חייב להביע תודות בראש ובראשונה לחברה ההיסטורית הישראלית, ליושב ראש החברה אז, פרופסור ישראל ברטל, למזכ"ל החברה צבי יקותיאל, ולהנהלתה, על שהעניקו לי את הכבוד שבהזמנה להרצות בסדרה שבה הרצו

בעבר היסטוריונים כמו קרלו גינצבורג, אנתוני גרפטון, עמנואל לה-רואה לדורי, פרגוס מילר, נטלי זימון דייוויס, אנתוני סמית, פיטר בראון, יורגן קוקה, קית' תומאס, היינץ שילינג, האנס-אולריך והלר ופטריק גירי. מעיין אבינרי-רבהון, המזכירה האקדמית של החברה, שטיפלה בכול באדיבות וביעילות למופת, הקלה על המשימה המעוררת יראה. טובי וייס העניקה סיוע חיוני, ואנשי הצוות במשכנות שאננים, בית ההארחה ומרכז התרבות על הגבעה שמשקיפה על החומות המאיימות של העיר העתיקה, עזרו בכל דרך אפשרית. הקהל שהאזין בסבלנות להרצאות עזר לי בשאלותיו לשפר את טיעוני בספר; אוטו דב קולקה, לא זו בלבד שהפנה אותי אל דברי יוהאן הויזינחה על הנושא, אלא אף היה מארח חביב ומלהיב בטיולינו בירושלים ובסביבתה; יעד בירן שימש מדריך מקצועי באתרים המרתקים שבתוך החומות. פרופסור יוסף קפלן, העורך הראשי של סדרת הרצאות במת שטרן, סייע להביא את ההרצאות לדפוס. הסוכן שלי, אנדרו ויילי וצוותו, ביחוד ג'יימס פולן בסניף הלונדוני של הסוכנות, עמלו קשה כדי להבטיח את פרסום הספר בתנאים שיאפשרו את הפצתו הרחבה. הצוות בהוצאה לאור של אוניברסיטת ברנדייס היה מקצועי ויסודי, ואני מודה במיוחד לריצ'רד פולט ולסוזן אייבל שפיקחו על תהליך ההפקה של הספר, לקאנון לברי על ההתקנה לדפוס הקפדנית ולטים וייטינג מהוצאת ליטל בראון על עבודתו על המהדורה הבריטית. סיימון בלקברן, כריסטיאן גשל, רייצ'ל גופמן, דייוויד מוטדל, פרנילה רוגה ואסטריד סוונסון קראו את כתב היד בהתראה קצרה והציעו תיקונים רבים. כריסטין ל' קורטון בדקה את ההגהות במקצועיות. אני מודה לכולם, גם אם אף אחד או אף אחת מהם לא אחראי על הכתוב להלן.

ריצ'רד ג' אוונס

קיימברידג'

יולי 2013

של פישר נדחו על ידי רוב ההיסטוריונים מפני שהכללות והסברים נחשבים בעיניהם כתפקידם העיקרי. אם היסטוריונים לא מסבירים דברים, הם יורדים לדרגת כרוניקאים.

ושוב, כפי שכבר ראינו לעיל, שאלת "מה היה קורה אילו" הוצמדה לעתים קרובות ליחידים, כמו ההשערות מה היה קורה אילו היטלר מת מוקדם יותר או לנין מאוחר יותר. אפילו א"ה קאר היה מוכן להודות בשנותיו האחרונות כי רוסיה הסובייטית לא הייתה סובלת מהנזקים הנוראים של הטיהורים הגדולים שערך סטלין אילו לנין חי עד שנות הארבעים של המאה העשרים, מה שהיה אפשרי בהחלט אלמלא נפצע קשה בניסיון התנקשות בחייו בימי מלחמת האזרחים ברוסיה. רעיון זה – דוגמה נוספת לסיבות גדולות שנובעות מאירועים קטנים – מביע אמונה נאיבית בכוחות העל-היסטוריים של אישים דגולים, או לפחות חזקים, אמונה שקאר לא היה מקבל בתקופות מוקדמות יותר בחייו. הספקולציה של קאר בנוגע ללנין יכולה להיחשב בעצמה למשאלת לב מהסוג שעליו הוא מתח ביקורת כה נוקבת בספר היסטוריה מהי? במקרה של קאר היא ביטאה אולי רצון מפתיע להציל את המוניטין והלגיטימיות של המהפכה הבולשוויקית בטענה כי סטלין עיוות אותה, ובהטלת האשמה באליםמות ההמונית, ברצה ובהרעבה בזרזון בכרית המועצות של שנות השלושים, על אדם אחד ולא על השיטה הסובייטית עצמה.⁴⁴ בהדגשת חשיבותם של אישים כלנין וסטלין הוא הלך בכיוון הפוך להתרחקות מהגישה של "אישים דגולים" במחצית השנייה של המאה העשרים עם העלייה של היסטוריה כלכלית וחברתית, שהייתה, כבר זמן רב לפני שהוא כתב, סיבה נוספת לחוסר האמון בשאלה "מה היה אילו?"

מסיבות אלו נטו היסטוריונים אפוא בדרך כלל להימנע מהעלאת השערות על מה שעשוי היה לקרות ונצמדו על פי רוב לניסיון להסביר את מה שאכן קרה. כפי שכתב ההיסטוריון הגרמני הדגול פרידריך מיינקה: "בהיסטוריוגרפיה אנחנו נמנעים בדרך כלל ממתן תשובה מפורשת לשאלה מה היה קורה אילו אירוע מסוים היה מתרחש אחרת או אם אישיות מסוימת הייתה מסולקת מהפעולה. הרהורים כאלה נחשבים לעקרים, ואכן כאלה הם."⁴⁵ ואולם בשני העשורים האחרונים ניכרים סימני שינוי. הם באים משני

Edward Hallet Carr, *From Napoleon to Stalin*, London: Macmillan, 1989, pp. 44
262-263 (interview with Perry Anderson)

Friedrich Meinecke, *Werke*, Munich: Oldenbourg, 1957-79, vol. 4, p. 261, 45

כיוונים. ראשית, מהיסטוריה כלכלית או כמותית, בעיקר מצד ההיסטוריון האמריקאי רוברט פוגל, שחיבורו החשוב הראשון היה מושתת על מה שהוא קרא "הנחה נוגדת-מציאות": הוא בנה מודל סטטיסטי בנוגע למה שהיה קורה לכלכלה בארצות הברית אלמלא נבנו מסילות הברזל, כדי להראות מבחינה סטטיסטית מה הייתה התרומה של הרכבות לצמיחה הכלכלית של אמריקה, או במילים אחרות, איזה שינוי ממשי הן חוללו בכלכלה האמריקאית. מדובר בתרגיל סטטיסטי, לא בניסיון לדמיין את אמריקה בלי מסילות ברזל, או להתרפק בנוסטלגיה על המערב האמריקאי בשנים לפני ש"סוס הברזל" חצה את הערכות הגדולות, או לומר שהייתה קיימת אפשרות כלשהי, ולו הקלושה ביותר, שהמסילות לא היו נבנות כלל. לא היה לכך כל קשר למה שהיה עשוי להתרחש. המושג "נוגד-מציאות" במקרה זה כוונתו בדיוק למה שהוא אומר: הצגת גורם שלא קרה כדי להסביר טוב יותר את התוצאות של מה שאכן קרה. היתרון של צורת ניתוח זו נובע בדיוק מן האי-יכולת לדמיין כיצד נוגד-עובדות יכול להפוך לעובדה.⁴⁶

הניתוח של פוגל היה סטטיסטי במהותו: מסילות הברזל הופיעו, או נכון יותר נעלמו, כרכיב בשורה של משוואות, שהובילו לתוצאה דומה למדי לזו שהייתה מתקבלת אילו המסילות נכללו בהן; במילים אחרות, הוא הראה שהרכבות לא גרמו לשינוי של ממש בצמיחה הכלכלית באמריקה. בשיטות דומות השתמשו בתחומים נוספים של היסטוריה כלכלית או באקונומטריקה, אף כי נמתחה עליהן ביקורת מפני שהן העניקו משקל רב מדי לסטטיסטיקה הלא-מתוחכמת של המאה התשע-עשרה, ומפני שהן הניחו שורה של הנחות לא מבוססות, או שאין אפשרות לביסוסן, בנוגע לאופן שבניית המסילות הייתה קשורה, או לא קשורה, לצדדים אחרים של הכלכלה, הנחות שנועדו בסופו של דבר להוכחת הטענות שהעלה החוקר. ולבסוף, היו אשר היו היתרונות והחסרונות של השימוש שעשו האקונומטריקנים בנוגד-מציאות, מכל מקום לא היה דבר בינו לבין המזל ויד המקרה בהיסטוריה – אדרבה,

quoted in Demandt, *History*, pp. 5-6

Robert William Fogel, *Railroads and American Economic Growth: Essays* 46
:ראו גם: *in Econometric History*, Baltimore, MD: Johns Hopkins Press, 1964
Stanley L. Engerman, "Counterfactuals and the New Economic History," *Inquiry*
Eric Hobsbawm, *On* :ראו: 23 (1980), pp. 157-172
.History, London: The New Press, 1997, pp. 113-115

ההפך הוא הנכון.⁴⁷ שאלתם כלל אינה "מה היה אילו?" מפני שלא מוצגת בעבודתם חלופה אמיתית למה שקרה.

עד לשנות התשעים, אם כך, ספקולציות בנוגע ל"מה היה אילו" נותרו בעיקר ברמת הבידור, הופיעו רק מדי פעם בפעם ולא נועדו להתקבל ברצינות רבה. ואולם בשלב זה התחולל השינוי בכיוון אחר. מבחר גדול של קבצים החל להופיע, וזרם הפרסומים לא פסק מאז. ב־1997 ערך נייל פרגוסון קובץ מאמרים שכותרתו היסטוריה וירטואלית: חלופות ונוגדי־מציאות (לונדון, 1997). הקובץ נתן ביטוי לעניין מחודש בסוגה ואף חיזק אותו. הוא התפרסם כמעט באותו זמן עם אוסף מאמרים גדול מאת היסטוריונים אמריקאים, אילו נפלו בעלות הברית: שישים תרחישים חלופיים למלחמת העולם השנייה (ערכו דניס א' שוולטר והרולד צ' דויטש, ניו יורק, 1997). ב־1998 הופיע גיליון מיוחד של הרבעון להיסטוריה צבאית המוקדש לנושא, והוא פורסם כעבור שנה בכותרת מה היה אילו? ההיסטוריונים הצבאיים המובילים בעולם משווים בנפשם מה היה עשוי לקרות (ניו יורק, 1999), בעריכת רוברט קאולי, היסטוריון צבאי אמריקאי ועורך־מייסד של הרבעון להיסטוריה צבאית. המילים "המובילים בעולם" נמחקו במהדורות הבאות, אבל קאולי לא ויתר ופרסם שני קבצים נוספים: עוד מה היה אילו? היסטוריונים נכבדים משווים בנפשם מה היה עשוי לקרות (ניו יורק, 2001) ומה היה אילו? אמריקה: היסטוריונים נכבדים משווים בנפשם מה היה עשוי לקרות (ניו יורק, 2005). ב־2004 פרסם אנדרו רוברטס אוסף שכותרתו מה היה עשוי להתרחש: היסטוריונים מובילים דנים בשתים־עשרה שאלות "מה היה אילו?" בהיסטוריה (לונדון, 2004). שנתיים לאחר מכן פרסמו השלישייה ריצ'רד נד לָבוב, ג'פרי פרקר ופיליפ טטלוק את לפרק את המערב: תרחישי "מה היה אילו?" המשכתבים את ההיסטוריה העולמית (אן ארכור, מישיגן, 2006). היסטוריה נוגדת־מציאות נעשתה אפוא אופנתית בסוף המאה העשרים ותחילת המאה ה־21 משני צדי האוקיינוס האטלנטי.

האופנה נמשכת עד היום. ב־2006 הופיע האוסף של דנקן בראק, הנשיא גור... ועוד דברים שלא קרו אף פעם (לונדון, 2006) כהמשך לקובץ ראש הממשלה פורטילו... ועוד דברים שלא קרו אף פעם (לונדון, 2004) וכמקדים לראש הממשלה בוריס... ועוד דברים שלא קרו אף פעם (לונדון,

(2011), שניהם בעריכה משותפת של דנקן בראק ואיאן דייל. האוסף האחרון סוטה מהסוגה של היסטוריה חלופית לתחום הבעייתי אף יותר של ניבוי העתיד. המחבר הפורה ביותר בסוגה זו הוא פיטר טסורס היווני-האמריקאי, איש צבא בדימוס, שפרסם חצי תריסר "היסטוריות חלופיות", החל ב-1994 באסון לחופי נורמנדי: הגרמנים מביסים את בעלות הברית (ניו יורק, 1994), ואחריו ספרים על סטלינגרד, המלחמה הקרה, המלחמה במזרח, קרב גטיסברג, ואוסף מאמרים שכותרתו הרייך השלישי מנצח: החלטות חלופיות במלחמת העולם השנייה (ניו יורק 2002). ההיסטוריון הפופולרי דומיניק סנדברוק תרם בשנים 2010-2011 שורה של מאמרים לכתב העת ניו סטייטסמן, שבחנו היסטוריות חלופיות שכאלה בתולדות בריטניה. ג'רמי בלאק כתב ספר שלם על מה היה אילו? נוגדי-מציאות והבעיה של ההיסטוריה (לונדון, 2008). בלי ספק היו עוד תרומות לסוגה מלבד אלה; בלי ספק תהיינה עוד בעתיד, בייחוד בעולם האינטלקטואלי האנגלי-האמריקאי.⁴⁸

איך מסבירים אופנה חדשה זו בהיסטוריה נוגדת-מציאות? בספרו מאיר העיניים המלחמה שבה היטלר לא ניצח,⁴⁹ גבריאל רוזנפלד מייחס אותה בראש ובראשונה לשקיעה ולנפילה של האידאולוגיות ששלטו בחשיבה המערבית במאות התשע-עשרה והעשרים. משעה שפשיזם, קומוניזם, סוציאליזם, מרקסיזם ותורות אחרות נעלמו מן התמונה, או שהתחלפו באידאולוגיות רכות יותר ונוקשות פחות – או, כפי שאמר מאן דהוא: כשה"איזמים" (isms, מלשון is בהווה) היו כולם ל-wasms (מלשון was בעבר) – נעלמו הטלאולוגיות וההיסטוריה נותרה פתוחה ללא עתיד סופי, התפנה מקום לספקולציות בנוגע לנתיב או לנתיבים שהיא הייתה עשויה ללכת בהם. יש בכך אולי מקבילה לקץ ההיסטוריה בחסותה של ההשגחה העליונה, שאפשר לספרים כמו ד'זוראלי, ז'ופרואה ורנובייה במאה התשע-עשרה להתחיל לחשוב על היסטוריה חלופית. בסוף המאה העשרים, יחד עם האידאולוגיות, גם מושג הקדמה נחל מכה קשה וסילק את הוודאות ואפילו את ההיתכנות

48 "Historians Warming to Games of 'What If'", *New York Times*, 7 January 1998; Martin Arnold, "The What Ifs That Fascinate", *New York Times*, 21 December 2000

49 "Why Do We Ask 'What If?'" Reflections of the Function of Alternate History", *History and Theory* 41, no. 4 (December, 2010), pp. 90-103

בנוגע לעתיד. במקום האופטימיות של דור שנות השישים נולדה אי־ודאות, ואיומים כגון התחממות עולמית, טרור, מגפות, פונדמנטליזם דתי ועוד ועוד יצרו תחושה רווחת של מבוכה וחרדה. הספק הגובר בנוגע לעתיד הצפוי עודד השערות בנוגע למהלך ההיסטוריה בעבר, שאף הוא נותר פתוח. בה בעת, ציבור הקוראים והמבקרים בבתי הקולנוע פנו לעבר הפנטזיה, שמילאה את הריק שנוצר עם שקיעתן של האידאולוגיות הגדולות.

בצד התמורות התרבותיות הכלליות הללו צמח גם הפוסטמודרניזם, על ספקנותו בנוגע ליכולת להגיע לידע היסטורי אמיתי, טשטוש הגבולות בין עבר והווה, עובדה ובדיה, וערעור על מושגי הזמן הלינאריים. הפוסטמודרניזם שיקם את האמונה בסובייקטיביות של ההיסטוריון וערער על החיפוש המדעי אחר אובייקטיביות, שהיה כה אופייני להיסטוריונים של שנות השבעים. ההיסטוריון הבריטי טריסטרם האנט, שכתב ב־2004, התלונן כי מהרגע שהיסטוריה חברתית קפדנית פינתה את מקומה להיסטוריה תרבותית אמפתית, "מה שמציעים לנו בעולם הפוסטמודרני של יד המקרה ואירוניה הוא שורה של דיונים ביוגרפיים, שבהם נרטיב אחד תקף באותה מידה ככל אחד אחר. היסטוריה אחת טובה כמו כל אחת אחרת בטשטוש בין העובדות, הנוגד־מציאות והבדיה. ההיסטוריה כולה היא היסטוריה של 'מה היה אילו'".⁵⁰ אף כי האנט הפריז כדי לחדד את טיעונו, היה צדק בדבריו. המהפכה הדיגיטלית מאפשרת לנו לשנות כרצוננו את תיעוד העבר בתמונות, וליצור סרטים שבהם אנו רואים בעיקר את יצירת המחשב ולא את תמונת המציאות; ואילו מרחב הסייבר פתח לפנינו מציאות חלופית שבה האנשים שאנו פוגשים אינם זהים בהכרח למי שהם נראים. אנשים רבים לומדים כיום על אירופה בימי הביניים בעיקר מייצוגה בפנטזיות כגון *משחקי הכס* או *שר הטבעות*. בטלוויזיה, ההיסטוריה מוצגת כמידע בידורי, ודרמות דוקומנטריות "מבוססות על סיפור אמיתי" מופיעות לעתים קרובות הרבה יותר מאשר ניסיונות להציג לצופה את ההיסטוריה בלי כחל וסרק בדיוני.⁵¹ משחקי לחימה וסימולציות

Tristram Hunt, "Pasting Over the Past", *Guardian*, 7 April 2004 50

Mark A. Carnes, ed., *ראו גם*; Rosenfeld, *The World Hitler Never Made*, pp. 1-11 51

Past Imperfect: History According to the Movies, New York: Henry Holt, 1995;

Richard J. Evans, *In Defense of History*, 2nd edn., London: Norton, 2001, *וגם*:

[1997].

ממוחשבות מאפשרים לנו לשחזר אירועים או תרחישים מן העבר המובילים אותנו לתוצאות אחרות מאלו שהתרחשו באמת.

ברור שאפשר לקטלג חלק מן הדברים הללו כבידור, אבל ברור באותה מידה כי טמון בהם פוטנציאל לפיתוח היסטוריה נוגדת־מציאות רצינית יותר. עם זאת, כפי שראינו, היסטוריות כאלה עלולות להידרדר במדרון החלקלק אל משאלות לב. א"ה קאר האמין כי העוסקים בנוגדי־מציאות מעדיפים "חיסול השבונות ישנים; התרפקות על פנטזיות... ויותר מכול הם מבקשים לעורר רגשות נוגדי־מציאות במהותם כגון צער (על עולמות טובים יותר שכמעט התקיימו) או הקלה (על גורל גרוע יותר שממנו נחלצנו אך בקושי)". האשמה כזאת היא אפשר להטיח בקאר עצמו על הצער שהביע בנוגע למות לנין בטרם עת.⁵² בעיניו העתיד היה שייך עדיין לכלכלה מתוכננת בנוסח סובייטי, וסטלין בפשעיו גרם לתהליך מימושו להיות קשה יותר. לנוגדי־מציאות בנוגע לעבר יש כמעט תמיד השלכות פוליטיות על ההווה. השלכות אלה יכולות להיות מסוגים שונים. גבריאל רוזנפלד טען כי "תרחישי פנטזיה... נוטים להיות ליברליים, מפני שאם מדמיינים עבר חלופי טוב יותר, הרי שרואים את ההווה כפגום, ולפיכך במשתמע תומכים בתיקונו".⁵³ עם זאת, במקום ובזמן שבהם ישלטו ליברליזם או סוציאליזם או גרסה אחרת של תורה פוליטית, של ממשלה או של מערכת לא שמרנית, השמרנים הם שייבקשו לתקן את ההווה, כפי שהתברר בארצות הברית בימי הנשיאות של ביל קלינטון ובבריטניה בימיו של טוני בלייר כראש ממשלה.

52 כפי שהובא אצל: Philip E. Tetlock, Richard Ned Lebow, and Geoffrey Parker, eds., *Unmaking the West: "What-If?" Scenarios That Rewrite World History*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2000, pp. 14-16, 28-35 and notes.

53 Rosenfeld, *The World Hitler Never Made*, p. 11